

РИНКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 331.5:378.1(447)

DOI: 10.31617/2.2022(43)01

Ірина ШТУНДЕР

д. е. н., доцент,
професор кафедри економічної теорії
та конкурентної політики
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02000, Україна
i.shtunder@knute.edu.ua

Iryna SHTUNDER

Doctor of Economics,
Associate Professor, Professor
at the Department of Economic Theory
and Competitive Policy
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02000, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7778-3072

Вікторія ХРУСТАЛЬОВА

к. е. н., доцент,
доцент кафедри економічної теорії
та конкурентної політики
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02000, Україна
v.khrustalova@knute.edu.ua

Victoriya KHRUSTALYOVA

PhD (Economics),
Associate Professor, Associate Professor
at the Department of Economic Theory
and Competitive Policy
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02000, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8522-8810

РИНКИ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ТА ПРАЦІ В УКРАЇНІ

MARKETS OF EDUCATIONAL SERVICES AND LABOR IN UKRAINE

Вступ. Гармонізація взаємозв'язку між ринком освітніх послуг та ринком праці сприяє збалансуванню структури попиту і пропозиції робочої сили та робочих місць у національній економіці.

Проблема. Пандемія коронавірусу *COVID-19* та умови воєнного стану призвели до істотних дисбалансів на ринку праці, міграційних впливів на ринок освітніх послуг, втрати інтелектуального потенціалу людського капіталу, що і визначає актуальність теми та її практичну значущість для подальших досліджень.

Метою статті є обґрунтування інструментарію гармонізації ринків праці та освітніх послуг.

Introduction. Harmonization of the relationship between the market of educational services and the labor market helps to balance the structure of demand and supply of labor and jobs in the national economy.

Problem. The *COVID-19* coronavirus pandemic and martial law conditions have led to significant imbalances in the labor market, migration impacts on the educational services market, loss of intellectual potential of human capital, which determines the relevance of the topic and its practical significance for further research.

The aim of the paper is to justify the toolkit of harmonization of labor markets and educational services.

© Ірина Штундер, Вікторія Хрустальова, 2022

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.
Внесок авторів є рівнозначним.

Shtunder I., Khrustalyova V. Rynky osvithnih poslug ta praci v Ukraini. *Mizhnarodnyj naukovopraktychnyj zhurnal "Tovary i rynky"*. 2022. № 3 (43). S. 4-18. [https://doi.org/10.31617/2.2022\(43\)01](https://doi.org/10.31617/2.2022(43)01)

Методи. Використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: економіко-математичні методи, графічно-аналітичний метод, методи статистичного та структурно-функціонального аналізу.

Результати дослідження. Проаналізовано особливості функціонування ринку освітніх послуг та ринку праці в умовах сучасних викликів. Розкрито загальні тенденції, що виникли на цих ринках під впливом постпандемічної кризи та в умовах воєнного стану. Запропоновано алгоритм функціонування ринку праці та ринку освітніх послуг на основі взаємодії держави, найманого працівника, роботодавця, освітніх закладів.

Висновки. Взаємодія ринку освітніх послуг та ринку праці реалізується через гармонізацію відносин бізнесу та вищих навчальних закладів і є головною умовою для впровадження позитивних змін, які задовольняють усіх суб'єктів. Імплементція дуальної форми здобуття вищої освіти сприятиме побудові відносин соціального партнерства між вищими навчальними закладами, здобувачами освіти та роботодавцями, що посилюватиме взаємозв'язок ринку освітніх послуг та ринку праці.

Перспективами подальших наукових досліджень є розроблення дієвого механізму взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці, ефективного інструментарію гармонізації структури робочої сили та робочих місць в умовах постпандемічного і післявоєнного відновлення.

Ключові слова: освітня послуга, ринок праці, ринок освітніх послуг, людський капітал, роботодавець.

JEL Classification: E24, J44, M53, O15

Methods. During the research, general scientific and special methods were used, in particular: economic-mathematical methods, graphical-analytical method, methods of statistical and structural-functional analysis.

Results. The peculiarities of the functioning of the market of educational services and the labor market in the conditions of modern challenges are analyzed. The general trends that have arisen in these markets under the influence of the post-pandemic crisis and in the conditions of martial law have been revealed. An algorithm for the functioning of the labor market and the market of educational services based on the interaction of the state, the employee, the employer, and educational institutions is proposed.

Conclusions. The interaction of the market of educational services and the labor market is implemented through the harmonization of relations between business and higher education institutions and is the main condition for the implementation of positive changes that satisfy all subjects. The implementation of a dual form of obtaining higher education will contribute to the construction of social partnership relations between higher education institutions, education seekers and employers, which will strengthen the relationship between the market of educational services and the labor market.

Prospects for further scientific research are the development of an effective mechanism for the interaction of the market of educational services and the labor market, an effective toolkit for harmonizing the structure of the workforce and workplaces in the conditions of post-pandemic and post-war recovery.

Keywords: educational service, labor market, market of educational services, human capital, employer.

Вступ. Однією з найважливіших умов стабільного економічного зростання країни є відтворення кількості кваліфікованих фахівців, потреба в яких відповідає стану національної економіки, економічним, соціальним і духовним стандартам, що визначають вектор національного соціально-економічного розвитку. Задля розв'язання цього завдання необхідним є обґрунтування наявності прямого та опосередкованого взаємозв'язку між ринком освітніх послуг і ринком праці. Для розуміння взаємозв'язку між цими ринками необхідно зазначити, що суб'єкти, які функціонують на ринку освітніх послуг, є їх *виробниками*, а суб'єкти ринку праці – їх *споживачі*. Ринок освітніх послуг як сукупність соціально-економічних відносин, що виникають між суб'єктами освітнього процесу з приводу купівлі-продажу освітніх послуг: у даному контексті *освітня послуга* детермінується як комплекс

визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання [1]. З огляду на зазначене вище та прагматичні цілі сучасної економіки, освітні послуги й освітня діяльність спрямовуються не лише на збагачення інтелектуального, творчого, культурного потенціалу, освітнього рівня населення, а й на забезпечення кваліфікованими фахівцями потреб національної економіки і стають важливим механізмом реалізації стратегії національного розвитку щодо запровадження інноваційних стратегій.

Проблема. Сучасний стан ринку праці України характеризується масштабними структурними та динамічними змінами. Окрім наявних традиційних проблем незбалансованості у функціонуванні ринків праці й освітніх послуг, на ситуацію впливають і нові негативні виклики та загрози – пандемія коронавірусу *COVID-19* та умови воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблем взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці в Україні здійснили відомі вітчизняні науковці: А. Колот [2], Е. Лібанова [3], Л. Лісогор, І. Петрова [4], В. Усик [5] та ін. Вченими ведуться дискусії щодо механізму взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці в умовах глобалізаційних і трансформаційних викликів, з урахуванням тенденцій та перспектив розвитку ринку освітніх послуг і ринку праці у світлі євроінтеграційних процесів, стратегічних напрямів взаємодії даних ринків у контексті посилення міграційних впливів. Однак багатоаспектність цих видів ринків, коронавірусна криза, виклики воєнного стану зумовлюють необхідність нових досліджень ринку освітніх послуг та ринку праці з погляду їх гармонізації та функціонування в умовах нової реальності, а саме: факторів впливу на ринок праці та ринок освітніх послуг, специфіки їх гармонійного функціонування в умовах цифровізації економіки, формування тенденцій їх взаємодії в постпандемічний та повоєнний період.

Метою статті є обґрунтування інструментарію гармонізації ринків праці та освітніх послуг для досягнення їх ефективного функціонування в економічній системі.

Методи. Під час проведення дослідження використано сукупність методів, як-от: економіко-математичні – при виявленні соціально-економічних тенденцій функціонування ринку освітніх послуг та ринку праці; графічно-аналітичний – при візуалізації досліджуваних соціально-економічних явищ і процесів на ринках праці й освітніх послуг; методи статистичного аналізу – при визначенні впливу пандемії *COVID-19* і воєнного стану на вітчизняний ринок праці та ринок освітніх послуг; структурно-функціонального аналізу – при встановленні взаємозв'язків між державою, роботодавцем і найманим працівником під час узгодження структури персоналу та робочих місць.

Результати дослідження. Ефективність взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці визначається через їх збалансованість. Основними проблемами є як наявність надлишку фахівців за певними напрямками підготовки, так і дефіцит за певними спеціальностями. Така *незбалансованість* проявляється у тих випадках, коли попит і пропозиція на ринку освітніх послуг не відповідають професійній та кваліфікаційній структурі потреб ринку праці. Розв'язанню цієї проблеми сприятиме системний аналіз динаміки й основних трендів, що притаманні сучасному ринку праці, щоб мати випереджальну стратегію у підготовці висококваліфікованих фахівців згідно з новітніми тенденціями його розвитку. Складність дослідження пов'язана передусім з тим, що ринок праці має тісний взаємозв'язок з різними сегментами та типами ринків (табл. 1).

Таблиця 1

Зв'язок ринку праці з іншими ринками

Тип ринку за економічним призначенням	Засоби впливу на ринок праці
Освітніх і наукових послуг	Формує висококваліфікованих, вузькоспеціалізованих працівників, реалізує процес підготовки та перепідготовки кадрів і безперервну освіту
Капіталів	Визначає поведінку підприємця щодо створення робочих місць, мобілізує фінансові потоки в розвиток людського потенціалу
Сировини і матеріалів	Визначає рівень прибутку підприємства і відповідний рівень заробітної плати
Інформаційний	Через усі види реклами сприяє ефективному пошуку необхідного роботодавця або працівника
Охорони здоров'я	Забезпечує суб'єктів ринку праці доступом до медичних послуг та сприяє відтворенню робочої сили
Культурних і духовних послуг	Забезпечує інтелектуальний та духовний розвиток суб'єктів ринку праці
Побутових і соціальних послуг	Відтворює здатність населення до праці
Житла	Забезпечує міграцію робочої сили завдяки наявності доступного житла
Інновацій	Формує інноваційно активні кадри

Джерело: розроблено авторами на основі [6].

Отже, при багатомірності впливу різних типів ринків вихідною ланкою, що визначає процес формування людського капіталу, є рівень розвитку ринку освітніх і наукових послуг. Досліджуючи екзогенні й ендогенні фактори впливу на формування ринків праці та освітніх послуг, можемо зазначити, що окрім вихідних чинників, що формують наявність самого людського капіталу (народжуваність, чисельність економічно активного населення, кількість робочих місць), який є основним елементом, що зумовлює функціонування цих ринків, вагомими є фактори, як-от: рівень економічного розвитку та добробуту, макроекономічна стабільність, бізнес-середовище, інвестиційний клімат, наявні ресурси, рівень розвитку інфраструктури, що на виході має визначитися відповідним рівнем заробітної плати, можливостями кар'єрного зростання, сприятливими умовами праці, можливістю саморозвитку тощо.

Аналізуючи основні тенденції ринку праці в Україні 2019–2021 рр., варто зазначити, що з кожним роком кількість безробітного населення стрімко зростає (табл. 2).

Таблиця 2

Безробіття населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2019–2021 рр.

Причини незайнятості	2019	2020	2021
Безробітне населення у віці 15–70 років, усього, тис. осіб	1 487.7	1 674.2	1 711.6
Вивільнені з економічних причин, %	21.5	22.9	27.1
Звільнені за власним бажанням, за угодою сторін, %	39.6	34.1	32.4
Звільнені у зв'язку із закінченням строку контракту або договору найму, %	8.9	9.7	9.6
Не працевлаштовані після закінчення закладів освіти, %	9.4	9.3	10.2
Робота має сезонний характер, %	9.6	10.2	9.4
Не зайняті через виконання домашніх (сімейних) обов'язків тощо, %	3.3	2.9	4.1
Звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії, %	3.4	3.0	2.4
Демобілізовані з військової строкової служби, %	0.8	0.5	0.6
Інші причини, %	3.5	7.4	4.2

Джерело: [7].

Як свідчать наведені дані, у 2020 р. кількість безробітних істотно збільшилася внаслідок економічного спаду через пандемію *COVID-19*, що, відповідно, знизило рівень життя населення, збільшивши матеріальні та нематеріальні втрати, особливо для найбільш уразливих груп населення [8, с. 220]. Рівень безробіття в Україні стрімко почав зростати у квітні 2020 р. через введення жорстких карантинних заходів. За даними Державної служби зайнятості, з початку карантину в Україні статус безробітного отримали майже 432 тис. осіб, що на 67 % більше, ніж за аналогічний період попереднього року. На початку вересня кількість нових зареєстрованих безробітних у центрах зайнятості перестала зростати. Наслідком пандемії на ринку праці було скорочення середньої заробітної плати: у березні 2020 р. середня заробітна плата становила 11 446 грн, у квітні – 10 430 грн, у липні середня заробітна плата перевершила передкарантинний показник – 11 804 грн [9]. Але за даними сайтів з пошуку роботи, тенденція була іншою: *Work.ua* – на початок квітня середня зарплата за рік за вакансіями становила 12 779 грн, а до початку вересня знизилася до 12 420 грн; *Robota.ua* – у квітні середня зарплата, яку пропонували роботодавці, становила 13 000 грн, у вересні – 12 000 грн [10].

Серед інших наслідків, які пандемія *COVID-19* спричинила на ринку праці, спостерігається, зокрема, тенденція до суттєвої оптимізації витрат підприємствами. Це пов'язано з організацією дистанційної або віддаленої роботи, яка була запроваджена більшістю компаній. Якщо до цього працювати дистанційно могли переважно працівники ІТ-бізнесу, то карантин змусив перейти на такий формат усіх, хто міг собі це дозволити, і зробити це швидко. На початок 2021 р. дистанційна зайнятість в Україні була повністю узаконена – з 27 лютого 2021 р.

набув чинності Закон України № 1213-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу" [11].

Таке нововведення вплинуло і на структуру вакансій у різних сферах: в одних кількість вакансій зменшувалася більше ніж удвічі, в інших – зростала втричі. Мова йде про те, що на початку карантину кількість вакансій у сфері ІТ збільшилася на 125 %, адже з переходом на дистанційну роботу компанії потребували фахівців, здатних підтримувати життєздатність ІТ-інфраструктури. Попри коронавірусну кризу залишався високий попит на фахівців робітничих спеціальностей і в аграрній сфері, зумовлений трудовою міграцією та відтоком робочих рук за кордон, а також неprestижністю таких професій. Мали попит також і медичні працівники та фармацевти, менеджери з продажу, фахівці сфери логістики, маркетологи, PR-фахівці, SMM-менеджери. Прогнозується також зростання сфери продажів завдяки продуктовому ритейлу та розвитку електронної комерції. Також може збільшитися попит на фахівців сфери закупівель, логістики, працівників *call*-центрів.

Тенденції, що сформувалися в умовах пандемії *COVID-19*, і досі – вже в умовах війни – залишаються актуальними. Проте з 24 лютого 2022 р. на ринку праці формуються нові реалії, пов'язані з тим, що від початку війни майже 5 млн українців втратили роботу. З них 1.2 млн – біженці, які виїхали до сусідніх країн, 3.6 млн – безробітні, які живуть в Україні. Дані Міжнародної організації праці свідчать, що чимало кваліфікованих фахівців шукають роботу. Так, кількість вакансій зменшилася навіть у завжди стабільному ІТ-секторі, хоча ця сфера була чи не найбільш підготовлена до таких викликів. За даними порталу з пошуку вакансій у сфері ІТ *Doou.ua*, зараз їх близько 40 % довоєнного рівня. Ринок праці став ще більшою мірою належати роботодавцям: через падіння доходів компаній чимало з них звільнили працівників та скоротили заробітні плати [12]. Фахівці сайту *work.ua* попереджають, що великий розрив між попитом та пропозицією на ринку праці залишатиметься довго. Це означає, що ринок, де домінуватиме роботодавець, збережеться і після війни. За даними Державної служби зайнятості України, середній показник по країні – на одне вільне робоче місце претендують 12 осіб. Вітчизняна робоча сила зіткнулася з великою проблемою відсутності вакансій та суттєвого зростання конкуренції на ринку праці. Шукачі роботи часто вимушені поступатися фінансовими інтересами: більшість готові до зменшення зарплати на 35–45 %. При цьому експерти стверджують, що найгірший період для скорочення заробітних плат позаду, оскільки бізнес адаптувався до діяльності в умовах війни. Поступово повертаються до роботи представники малого та середнього бізнесу, які постраждали найбільше. Цей процес пов'язаний з релокацією бізнесу до західних регіонів України. Переміщення працівників у західні регіони та за кордон спричинило дефіцит персо-

налу у вкрай необхідних сегментах ринку. Наприклад, сфера торгівлі харчовими продуктами в місцях, близьких до активних бойових дій, зіткнулася з проблемою нестачі персоналу. Зріс попит на медичних працівників та фармацевтів, які були одними з найбільш затребуваних фахівців і до початку війни. Держава сприяє передислокації, збереженню виробничих та логістичних ланцюгів і відновленню діяльності підприємств ключових галузей економіки. Заради якнайшвидшого відновлення економіки та збереження можливості сплачувати заробітні плати, бізнес почав пристосовуватися до роботи в умовах війни. Столиця на сьогодні утримує лідерство за кількістю вакансій. Найменше від стагнації економіки, спричиненої воєнними діями, серед видів економічної діяльності постраждали ІТ-сфера, сільське господарство, сфера продажів, транспорту та логістики. Проте ситуація на ринку праці в ІТ-секторі є досить складною щодо співвідношення попиту та пропозиції робочої сили (рис. 1).

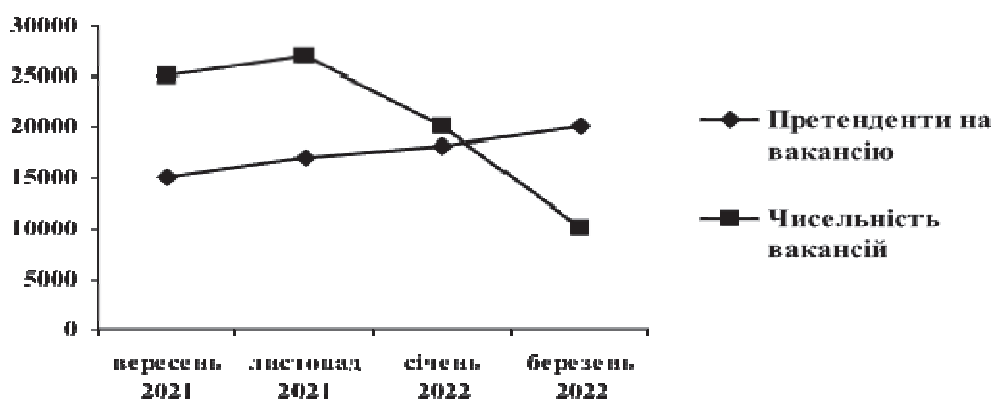

Рис. 1. Співвідношення попиту та пропозиції на ринку праці (ІТ-сектор, березень 2022 р.) [12]

Отже, станом на березень 2022 р. чисельність претендентів на посади (пропозиція) удвічі перевищує чисельність відкритих вакансій (попит). Внаслідок війни замовники частково скоротили проекти та здійснюють пошук персоналу за межами України. Збільшення попиту можливе лише за політичної та військової стабілізації ситуації. В умовах, що склалися, залишається єдиний вихід – шукати інші ринки поза межами нашої країни. Очевидно, що події, як-от пандемія або війна, здебільшого мають негативні наслідки для держави, бізнесу та найманих працівників. Однак не можна не помітити, як наразі бізнес в Україні проявляє одночасно свою стійкість та гнучкість, зважаючи на попередню неготовність до такого розвитку подій.

Попри воєнний стан, у січні – травні 2022 р. послугами Державної служби зайнятості України скористалися 559.9 тис. осіб, з яких 495 тис. – зареєстровані безробітні, що на 34 % менше, ніж за аналогічний період 2021 р. З 1 березня працевлаштовано 53.8 тис. осіб,

середня тривалість пошуку роботи скоротилася зі 112 до 91 дня. Цей показник зменшився в усіх регіонах, але найбільше в Закарпатській, Волинській, Луганській, Львівській, Дніпропетровській та Чернівецькій областях. За видами економічної діяльності найбільше людей працевлаштувалося у сферах, як-от сільське господарство (39 %), переробна промисловість (12 %), сфера торгівлі (12 %), державне управління та оборона (11 %). На травень 2022 р. 283.4 тис. осіб мали статус безробітного, що на 30 % менше, ніж минулого року. Отримували допомогу у зв'язку з безробіттям майже 245 тис. осіб, що на 29 % менше, ніж торік. У загальній кількості зареєстрованих безробітних переважають жінки – 61 %. Найбільше безробітних зареєстровано у віці 34–44 та 45–55 років (29 % і 28 % відповідно). Зареєстровані безробітні раніше були зайняті у сферах, як-от торгівля – 19 %, сільське, лісове та рибне господарство – 16 %, державне управління, оборона, обов'язкове соціальне страхування – 15 %, переробна промисловість – 14 % [13].

У поточних умовах змінюються пріоритети і в освіті – в напрямі переходу від передачі знань до створення умов для їх активного засвоєння та максимальної адаптивності до викликів нової економічної реальності. Тенденції, які сформувалися на ринку освітніх послуг, умовно можна поділити на п'ять великих груп (рис. 2).

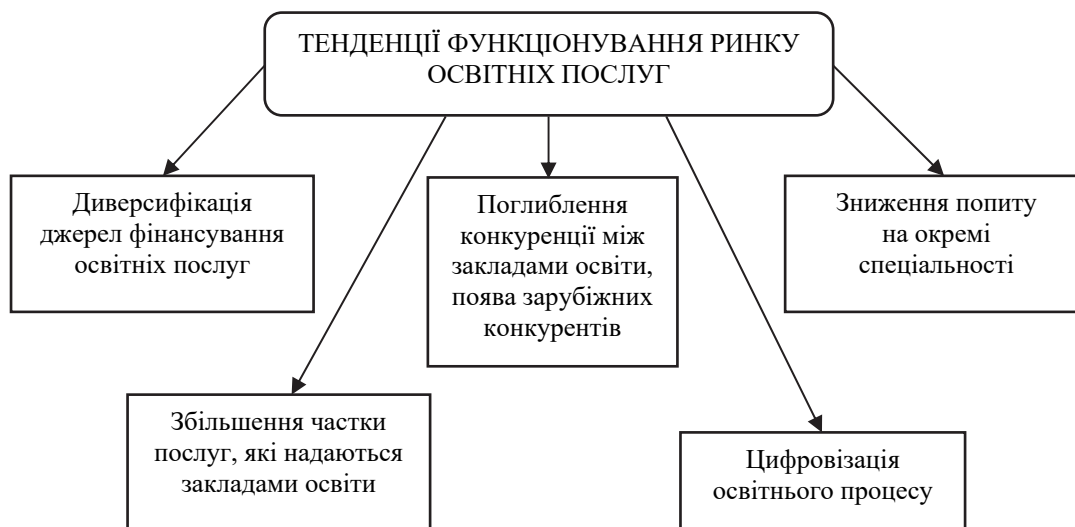

Рис. 2. Загальні тенденції розвитку ринку освітніх послуг

Джерело: розроблено авторами.

Зважаючи на виклики, яких зазнала національна економіка, що безпосередньо відбилася на функціонуванні ринку праці, адаптація освітнього процесу до кризових подій є надважливим завданням.

Значним важелем підвищення якості надання освітніх послуг є впровадження новітніх технологій, а також передових методичних прийомів під час оцінювання знань і навичок здобувачів освіти. Зазначимо, що етап активного пошуку способів, форм, засобів побудови

нової освітньої практики та її реалізації поступово змінюється етапом критичного аналізу інноваційної діяльності закладів освіти, що потребує створення відповідного механізму оцінювання ефективності та перспективності процесів, які спрямовані на підвищення якості освіти. Однак у системі управління розвитком освіти фактично відсутні об'єктивні дані про ефективність нововведень з погляду їхнього впливу на її якість [14, с. 234].

У сучасних умовах важливим напрямом освітньої трансформації є її цифровізація. Заклади освіти працюють над удосконаленням цифрового навчання через інновації, технологічний розвиток, використання електронних ресурсів і через формування ефективного цифрового середовища системи освіти [15, с. 27]. Саме про це свідчить розроблена Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 р. За баченням МОН, вона являє собою комплексну діяльність над побудовою екосистеми цифрових рішень у сфері освіти та науки, включно зі створенням безпечного електронного освітнього середовища, забезпеченням необхідної цифрової інфраструктури закладів та установ освіти і науки, підвищенням рівня цифрової компетентності, цифровою трансформацією процесів та послуг, а також автоматизацією збору й аналізу даних.

В умовах воєнного стану дистанційне навчання, цифрові послуги та рішення набувають критичного значення, тому на початку березня 2022 р. Міністерство освіти та науки розгорнуло роботу із залучення якомога більшої кількості донорів, організацій та представників бізнес-сектора до підтримки цифрової освіти в Україні. Прискорене впровадження цифровізації освітніх процесів значною мірою розв'язує проблему подолання впливу пандемії *COVID-19* на процес надання освітніх послуг, а також сприяє швидшій адаптації до освітньої діяльності в умовах війни.

Вагомою тенденцією останніх років є посилення конкуренції на ринку освітніх послуг, що, з одного боку, зумовлено великою кількістю закладів вищої освіти, в тому числі недержавних, появою закордонних конкурентів, що пропонують освітні послуги, а з іншого – зменшенням попиту на освітні послуги внаслідок несприятливих демографічних умов і зниження затребуваності спеціальностей соціально-економічного та гуманітарного профілю, на які часто орієнтовані сучасні заклади вищої освіти. Загалом у 2021 р. випускники подали понад 1 млн електронних заяв до університетів України, з них 18 % – припадає на технічні напрями. Найпопулярнішими є "Комп'ютерні науки" й "Інженерія програмного забезпечення". При цьому 14 із 30 випускників шкіл з найвищими результатами ЗНО (790+ балів за 4 предмети) обрали саме ці спеціалізації для вступу [16].

ІТ-компанії, зі свого боку, запускають власні освітні ініціативи та курси. Зокрема, з моменту початку війни значна кількість компаній запустила безкоштовні базові курси з метою формування попиту на

нові напрями навчання. Іншими спеціальностями, які увійшли до рейтингу за кількістю поданих заяв, є філологія, право, менеджмент, середня освіта, журналістика, психологія, економіка та маркетинг. У 2022 р. прогнозується зростання попиту на спеціальності ІТ-фахівців, медиків, менеджерів з продажу, логістики та фінансового сектора [17].

У попередні періоди, відповідно до теорії інформаційних сигналів М. Спенса, мова йшла про те, що диплом про вищу освіту є позитивним сигналом для роботодавців при наймі працівника. Нині все більше уваги з боку роботодавця приділяється практичним навичкам претендента на посаду. Сучасний ринок праці часто перенасичений фахівцями-теоретиками, які з першого дня після випуску або безробітні, або працюють не за фахом. Загрозами реальному ринку праці є також і непопулярність зайнятості в сільському господарстві, промислового виробництва, соціальній сфері. Спеціальності, які є найбільш трендовими, зосереджені переважно у сфері послуг, але реальний розвиток економіки часто забезпечують фахівці, які працюють руками і виконують, на перший погляд, нудну і монотонну працю [18]. Отже, наслідком відсутності взаємозв'язку між ринком освітніх послуг та ринком праці є структурна невідповідність між попитом та пропозицією на окремі професії та фахи, звідси і дисбаланси в загальній структурі робочої сили та робочих місць. Узгодження та гармонізацію цієї розбалансованості варто почати зі встановлення інтенсивних двосторонніх комунікацій між усіма суб'єктами ринку освітніх послуг і ринку праці [19, с. 59]. Для того щоб подолати цей розрив, навчальні програми потрібно не лише регулярно оновлювати, але й постійно впроваджувати нові, відповідно до динаміки кон'юнктури ринку праці та запитів роботодавця. Завдяки Закону України "Про вищу освіту" навчальні заклади отримали більше автономії та незалежності у формуванні освітніх і наукових програм, а також сприятливі умови для поглиблення взаємодії державних органів і бізнесу із закладами вищої освіти. Саме це дало змогу бізнесу формулювати актуальні вимоги до компетентностей претендентів на посаду, а університету – розробляти навчальні програми відповідно до цих вимог. Представники бізнесу отримали можливість активно долучатися до навчального процесу та впливати на нього.

Досліджуючи актуальність спеціальностей, які пропонують заклади вищої освіти, можна зробити висновок, що перспективними на ринку праці залишатимуться як нові напрями, так і ті, що вже стали традиційними. Проте для частини робочих місць все більшого значення набуватимуть навички, як-от критичне мислення і здатність до аналізу, спроможність у розв'язанні проблемних ситуацій, а також навички самоврядування, здатність до навчання, професійна стійкість, гнучкість мислення та стресостійкість. Способами розвитку таких навичок є онлайн-освіта, дистанційні курси, які створюють роботодавці для потенційних працівників. Тенденція до онлайн-навчання на сьогодні є досить помітною, спостерігається збільшення кількості людей, які

шукають можливість навчатися онлайн за власною ініціативою. Зростає число компаній, які пропонують таку можливість своїм працівникам. Збільшується і кількість молоді, як однієї з найбільш вразливих категорій населення, яка отримує доступ до онлайн-навчання через державні програми [20, с. 511].

На сучасному ринку праці та ринку освітніх послуг під впливом соціально-економічних трансформацій провідними стають чинники, які не лише зумовлюють поглиблення мотиваційної складової освітнього процесу з урахуванням подальшої реалізації набутих знань на ринку праці (прагматична складова), а й висувають нові вимоги щодо як ЗВО, так і МОН. Практична складова освітнього процесу сьогодні набуває вирішального значення, оскільки випускники повинні мати не лише відповідний рівень теоретичної підготовки, а й володіти конкретними практичними навичками. Для цього підвищується значення практичної підготовки студентів. Організаційно це реалізується через надання студентам традиційних баз практики закладами освіти (до речі, ці бази практики мають постійно оновлюватися), також здобувачі вищої освіти можуть самостійно обирати бази практичної підготовки з урахуванням своїх наукових інтересів і баченням своєї майбутньої діяльності у реальному секторі економіки. Зростають вимоги до комп'ютерної грамотності студентів. Останні виклики і загрози – пандемія коронавірусу *COVID-19* та війна – привели до збільшення зайнятості на умовах дистанційної роботи. Також сучасні тренди як освітнього процесу, так і ринку праці визначаються посиленням процесу цифровізації й організаційної взаємодії в дистанційній формі [21, с. 63].

В основі механізму взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці лежить долучення бізнесу до процесів формування освітніх програм і надання практичного досвіду здобувачам вищої освіти.

Розвиток освіти на якісно новому рівні неможливий без впровадження міжнародних практик. Сьогодні глобалізаційні процеси також розглядаються як посилення взаємозалежності економічних агентів настільки, що дія кожного з них зачіпає інтереси усіх суб'єктів і водночас впливає на процеси та явища в інших (неекономічних) сферах суспільства [22, с. 11]. Це зумовлює необхідність участі Міністерства освіти і науки України у міжнародних проєктах – бере участь у понад 10 таких проєктах та активно залучає міжнародних експертів до реформування освітньої галузі. Міжнародний досвід демонструє, що для розвитку економіки знань ефективним засобом є безперервна освіта впродовж усього життя, яка інтегрована з наукою і дає можливість здобувачам вищої освіти ставати успішними фахівцями в галузі новітніх технологій, викладачами, що забезпечують високу якість підготовки необхідних фахівців у різних галузях економіки. Таку тенденцію доцільно імплементувати і в Україні, особливо з урахуванням поточної демографічної ситуації. Метою функціонування економіки має стати забезпечення рівня життя населення, за якого відбувається

всєбічний та гармонійний розвиток окремої людини та суспільства загалом. Такий розвиток має передбачати, що до розподілу національного доходу та суспільних благ має долучатись якомога більша частина суспільства [23, с. 40].

Висновки. У сучасних надскладних умовах взаємодія ринку освітніх послуг і ринку праці реалізується через гармонізацію відносин бізнесу та вищих навчальних закладів, що є головною умовою для реалізації позитивних змін, які задовольнятимуть усіх суб'єктів згаданих вище ринків.

Законодавством України передбачено можливість залучення представників компаній до формування освітніх програм закладів вищої освіти. Втілення її на практиці поглиблюватиме відповідність навичок здобувачів вищої освіти вимогам сучасного ринку праці. Імплементация дуальної форми здобуття вищої освіти сприятиме побудові відносин соціального партнерства між вищими навчальними закладами, здобувачами освіти та роботодавцями. Гальмується поширення такої форми освіти на національному рівні через необізнаність бізнесу щодо можливостей соціального партнерства із закладами вищої освіти; низьку мотивацію щодо організаційних змін у навчальних закладах та на підприємствах; відсутність програм розвитку персоналу й організації навчання на робочому місці під час карантину та воєнного стану.

Нові виклики в економіці перманентно стимулюють ринок освітніх послуг та ринок праці до істотних змін. За умови об'єднання зусиль усіх суб'єктів освітньої системи, роботодавців і держави якісні зрушення відбуватимуться значно швидшими темпами. Удосконалення системи освіти та приведення її до стандартів і критеріїв європейського освітнього простору сприятиме підвищенню конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти та їх успішному позиціонуванню на вітчизняному і світовому ринках праці.

Перспективами подальших наукових досліджень є розроблення дієвого механізму взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці, ефективного інструментарію гармонізації структури робочої сили і робочих місць в умовах постпандемічного та повоєнного відновлення.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України "Про освіту" № 2145-VIII від 05.09.2017 зі змінами 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Колот А., Герасименко О. Сфера праці в умовах глобальної соціоекономічної реальності 2020: виклики для України. Київ, 2020. 36 с.

3. Лібанова Е. М. COVID-19: соціально-економічні втрати 2020 року та потенційні ризики. *Вісн. НАНУ*. 2021. Вип. 6(22). С. 42-46.
4. Петрова І., Кравченко І., Лісогор Л., Чувардинський В. Гнучкість працевлаштування в Україні: переваги та недоліки. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. № 3(38). С. 490-498.
5. Усик В. І. Освіта в забезпеченні стійкого економічного зростання. *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер.: Економіка*. 2018. Вип. 2(52). С. 92-96.
6. Павлюк Т. І. Ринок праці: теорія, методологія, практика: монографія. Вінниця: Вид.-ред. відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2018. 212 с.
7. Безробіття населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2021 роках. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/rp/ean/ean_u/arh_brnpr_rik_u.htm
8. Aliyev Khatai. Unemployment and (un)happiness: life satisfaction approach to enhance policy efficiency for developing countries. *Journal of international studies*. 2021. Vol. 14. No 4. P. 220-235. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2021/14-4/15>
9. Статистика зарплат. URL: <https://www.work.ua/stat/salary>
10. Статистика по Україні. URL: <https://rabota.ua/ua/prozora?keyword=&cityId=0&rubricId=0>
11. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу" від 04.02.2021 № 1213-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text>
12. Знайти роботу під час війни. Як змінився ринок праці в Україні. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/14/688116>
13. Дячкіна А. Безробіття в Україні: чому кількість офіційно безробітних зменшилася та яка буде ситуація на ринку праці після війни. URL: <https://slovoidilo.ua/2022/06/04/stattja/suspilstvo/bezrobittya-ukrayini-chomu-kilkist-oficijno-bezrobityx-zmenschylasya-ta-yaka-bude-sytuacziya-rynku-praczi-pislya-vijny#:~:text>
14. Степаненко О., Фонарюк О., Лазарева А. Особливості оцінки інноваційних процесів у сучасній системі освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 41. Т. 3. С. 232-237. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/33373/1/36.pdf>
15. Ruihui Pu, Danai Tanamee, Songyu Jiang. Digitalization and higher education for sustainable development in the context of the Covid-19 pandemic: A content analysis approach. *Problems and Perspectives in Management*. 2022. Vol. 20. No 1. P. 27-40. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20\(1\).2022.03](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20(1).2022.03)
16. Труніна І. М., Білик М. Ю. Особливості і тенденції розвитку ринку освітніх послуг у конкурентних умовах. *Вісн. КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2020. Вип. 5-6. URL: http://visnikkrnu.kdu.edu.ua/statti/2020_5_2020-5-6-41.pdf
17. Міністерство освіти і науки України. Вступна кампанія 2021 року: попередні підсумки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/08/17/VSTUP.KAMP.2021-porperedni.pidsumky.17.08.pdf>
18. Макогон О. Великий виклик. Чому українська освіта програє на ринку праці. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/01/17/655813>
19. Remeikiene Rita, Gaspreniene Ligita. The nexus between unemployment and the shadow economy in lithuanian regions during the Covid-19 pandemic the nexus between unemployment and the shadow economy in lithuanian regions during the Covid-19 pandemic. *Journal of international studies*. 2021. Vol. 14. No 3. P. 59-72. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2021/14-3/4>
20. Svabova Lucia, Gabrikova Barbora. The rise in youth employment? Inpact evaluation of Covid-19 consequences. *Journal of Eastern European and Central Asia Research*. 2021. Vol. 8. No 4. P. 511-526. <https://doi.org/10.15549/jecar.v8i4.757>
21. Татарінов В. С. Реформи вищої освіти та проблеми їх реалізації в Україні. *Академічний огляд*. 2020. № 1(52). С. 60-71 URL: <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2020/1/7.pdf>

22. Mazaraki A., Melnyk T. Economic security strategy of Ukraine in the context of global transformations. *Scientia Fructuosa*. 2021. No 140(6). P. 4-27. [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021\(140\)01](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021(140)01)
23. Уманців Ю. М., Міняйло О. І. Економічна політика держави за умов глобальних трансформацій. *Економіка України*. 2018. № 9. С. 37-49.

REFERENCES

1. Zakon Ukrayiny "Pro osvitu" № 2145-VIII vid 05.09.2017 zi zminamy 2022 r. [Law of Ukraine "On Education" No 2145-VIII dated 05.09.2017 with changes of 2022]. zakon.rada.gov.ua. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
2. Kolot, A. & Herasymenko, O. (2020). *Sfera pratsi v umovakh hlobal'noyi sotsio-ekonomichnoyi real'nosti 2020: vyklyky dlya Ukrayiny* [The sphere of work in the conditions of the global socio-economic reality 2020: challenges for Ukraine] Kyiv: Friedrich Ebert. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/16344.pdf> [in Ukrainian].
3. Libanova, E. M. (2021). COVID-19: sotsial'no-ekonomichni vtraty 2020 roku ta potentsiyni ryzyky [COVID-19: 2020 socio-economic losses and potential risks]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny*. (Vol. 6(22), (pp. 42-46) [in Ukrainian].
4. Petrova, I., Kravchenko, I., Lisogor, L., & Chuvardynskyi, V. (2021). Hnuchkist' pratsevlashtuvannya v Ukrayini: perevahy ta nedoliky [Employment flexibility in Ukraine: advantages and limitations]. *Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teorii ta praktyky – Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 3(38), 490-498 [in Ukrainian].
5. Usyk, V. I. (2018). "Education in ensuring sustainable economic growth". *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu*. (Vol. 2(52), (pp. 92-96) [in Ukrainian].
6. Pavlyuk, T. I. (2018) *Rynok pratsi: teoriya, metodolohiya, praktyka: monohrafiya* [Labor market: theory, methodology, practice: monograph]. Vinnytsia: Publishing and editorial department of VTEI KNTEU [in Ukrainian].
7. Bezrobittya naseleння (za metodolohiyeyu MOP) za prychnamy nezaynyatosti u 2010-2021 rokakh [Population unemployment (according to the ILO methodology) by causes of unemployment in 2010-2021]. www.ukrstat.gov.ua. https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/rp/ean/ean_u/arh_brnpr_rik_u.htm [in Ukrainian].
8. Aliyev, Khatai. (2021). Unemployment and (un)happiness: life satisfaction approach to enhance policy efficiency for developing countries. *Journal of international studies*. Vol. 14, 4, 220-235. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2021/14-4/15> [in English].
9. Statystyka zarplat [Salary statistics]. www.work.ua. <https://www.work.ua/stat/salary> [in Ukrainian].
10. Statystyka po Ukrayini [Statistics for Ukraine]. www.rabota.ua. <https://rabota.ua/ua/prozora?keyword=&cityId=0&rubicId=0> [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrayiny "Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo udoskonalennya pravovoho rehulyuvannya dystantsiynoyi, nadomnoyi roboty ta roboty iz zastosuvannam hnuchkoho rezhymu robochoho chasu" vid 04.02.2021 № 1213-IX [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Legal Regulation of Remote, Homework and Flexible Working Hours" dated February 4, 2021 No 1213-IX]. zakon.rada.gov.ua. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text> [in Ukrainian].
12. Znayty robotu pid chas viyny. Yak zminyvsya rynek pratsi v Ukrayini [Find a job during the war. How the labor market has changed in Ukraine] www.epravda.com.ua. <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/14/688116> [in Ukrainian].
13. Dyachkina, A. Bezrobittya v Ukrayini: chomu kil'kist' ofitsiyno bezrobitnykh zmeshylasya ta yaka bude sytuatsiya na rynku pratsi pislya viyny [Unemployment in Ukraine: why the number of officially unemployed has decreased and what will be the situation on the labor market after the war]. www.slovoidilo.ua.

- [https://slovoidilo.ua/2022/06/04/stattja/suspilstvo/bezrobittya-ukrayini-chomu-kilkist-oficijno-bezrobityx-zmenshylasya-ta-yaka-bude-sytuacziya-rynku-praczi-pislyavijny#:~:text=\[in Ukrainian\].](https://slovoidilo.ua/2022/06/04/stattja/suspilstvo/bezrobittya-ukrayini-chomu-kilkist-oficijno-bezrobityx-zmenshylasya-ta-yaka-bude-sytuacziya-rynku-praczi-pislyavijny#:~:text=[in Ukrainian].)
14. Stepanenko, O., Fonaryuk, O. & Lazareva, A. (2021). Osoblyvosti otsinky innovatsiynikh protsesiv u suchasniy systemi osvity [Peculiarities of evaluating innovative processes in the modern education system]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk – Actual issues of humanitarian sciences*. (Issue 41). (Vol. 3), (pp. 232-237). <http://eprints.zu.edu.ua/33373/1/36.pdf> [in Ukrainian].
 15. Ruihui, Pu, Danai, Tanamee, & Songyu, Jiang. (2022). Digitalization and higher education for sustainable development in the context of the Covid-19 pandemic: A content analysis approach. *Problems and Perspectives in Management*. (Vol. 20). (Issue 1), (pp. 27-40). [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20\(1\).2022.03](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.20(1).2022.03) [in English].
 16. Trunina, I. M., & Bilyk, M. Y. (2020). Osoblyvosti i tendentsii rozvytku rynku osvitnikh posluh u konkurentnykh umovakh [Peculiarities and trends in the development of the market of educational services in competitive conditions]. *Visnyk KrNU imeni Mykhayla Ostrograds'koho – Mykhailo Ostrogradsky KrNU Bulletin*, 5-6. http://visnikkrnu.kdu.edu.ua/statti/2020_5_2020-5-6-41.pdf [in Ukrainian].
 17. Ministerstvo osvity i nauky Ukraïny. Vstupna kampaniya 2021 roku: poperedni pidsumky, 2021 [Ministry of Education and Science of Ukraine. Introductory campaign of 2021: preliminary results, 2021]. www.mon.gov.ua. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/08/17/VSTUP.KAMP.2021-poperedni.pidsymky.17.08.pdf> [in Ukrainian].
 18. Makohon, O. Velykyy vyklyk. Chomu ukrayins'ka osvita prohraye na rynku pratsi [A big challenge. Why Ukrainian education loses in the labor market]. www.epravda.com.ua. <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/01/17/655813> [in Ukrainian].
 19. Remeikiene, Rita, & Gaspareniene, Ligita. (2021). The nexus between unemployment and the shadow economy in lithuanian regions during the Covid-19 pandemic the nexus between unemployment and the shadow economy in lithuanian regions during the Covid-19 pandemic. *Journal of international studies*. Vol. 14, 3, 59-72. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2021/14-3/4> [in English].
 20. Svabova, Lucia, & Gabrikova, Barbora. (2021). The rise in youth employment? Inpact evaluation of Covid-19 consequences. *Journal of Eastern European and Central Asia Research*. Vol. 8, 4, 511-526. <https://doi.org/10.15549/jecar.v8i4.757> [in English].
 21. Tatarinov, V. S. (2020). Reformy vyshchoji osvity ta problemy jikh realizatsiji v Ukraïni [Reforms of higher education and problems of their implementation in Ukraine]. *Akademichnyy ohlyad – Academic Review*, 1(52), 60-71. <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2020/1/7.pdf> [in Ukrainian].
 22. Mazaraki, A., & Mel'nyk, T. (2021). Economic security strategy of Ukraine in the context of global transformations. *Scientia Fructuosa*, 140(6), 4-27. [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021\(140\)01](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021(140)01) [in English].
 23. Umantsiv, Y. M., & Miniailo, O. I. (2018). Economic policy of the state under the conditions of global transformations. *Ekonomika Ukraïny*, 9, 37-49 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 24.07.2022.

Прийнято до друку 16.08.2022.

Публікація онлайн 23.09.2022.